

SEMA ERDER
Yeni Nesil Popülizm ve Kentsel Gerilim
Pendik Örneđi

SEMA ERDER Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, yüksek lisans eğitimlerini Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (Demografi), Stockholm Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde (Kamu Yönetimi) yaptı, doktora derecesini de Marmara Üniversitesi'nden aldı. Akademik yaşamını esas olarak Marmara Üniversitesi'nde sürdürdü ve emekli oldu. İşçi göçü, gettolaşma, gecekondulaşma, çocuk göçü, uluslararası göç, insan ticareti, yerel siyaset, kentsel gerilim konularında araştırmalar yaptı, sonuçlarını kitap ve makale olarak yayınladı. MEAWards Araştırma Ödülü, Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü ve Kadir Has Üstün Başarı Ödülü'nü aldı. İletişim'den daha önce *Ümraniye: İstanbul'da Bir Kentkondu* (1996; 6. baskı 2021) ve *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye* (2018) kitapları yayımlanmıştı.

İletişim Yayınları 3298 • Araştırma-İnceleme Dizisi 554

ISBN-13: 978-975-05-3502-4

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Tamıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Sema Erder

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım Bayrakçı

DIZIN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SEMA ERDER

Yeni Nesil Popülizm ve Kentsel Gerilim

Pendik Örneđi

Kentsel olgular esas olarak siyasaldır. Bu olgular farklı etki gücüne sahip çıkarlar arasındaki, etkileşim, çelişki ve işbirliğiyle ilgilidir.

– PORTES ve ARMONY, 2018, s. 3¹

1 “Urban phenomena are essentially political. They involve the interaction, conflict and cooperation among interests backed by different amounts of power.” (Portes and Armony. 2018, s. 3)

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	9
Başlarken	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
Eski Gerilimler, Uzlaşmalar ve Yeni Gerilimler	23
Gecekonduunun sonu ve eski mahalleler.....	27
İslâmcı kimlik siyaseti: “Alevilerin Türkünü, Kürtlerin İslâmcısını severim”	36
...ve Boşnaklar.....	44
Birinci Bölüm’ün düşündürdükleri.....	54
İKİNCİ BÖLÜM	
İstanbul Dünya’nın, Pendik İstanbul’un Neresinde?	59
Dünya kenti İstanbul ve Pendik.....	63
Şirket küreselleşmesi, İstanbul ve Pendik.....	67
Enformel küreselleşme, İstanbul ve Pendik.....	73
İkinci Bölüm’ün düşündürdükleri.....	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İstanbul’un Parlayan Yıldızı Pendik	83
Pendik, Kartal’ın yerini alıyor.....	85
Teknoparkın ve havalimanının sivilleştirilmesi.....	89

Hangi küreselleşmeyle eklemleşmeli? Formelle mi? Enformelle mi? Yeraltıyla mı? Hepsikle mi?	94
Pendik'e "havalimanı şehri" konu	104
Üçüncü Bölüm'ün düşündürdükleri	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yeni Pendik'te Yerel Meclis ve Konut Tabakaları	123
Pendik'teki yerel meclis	125
İkili yapı üçlü yapıya dönüşüyor	131
Eski gerilimlerden geride kalanlar	140
Dördüncü Bölüm'ün düşündürdükleri	149

BEŞİNCİ BÖLÜM

Projeler, Hayaller, Fanteziler ve "Gerçekler"	153
Siyasetin gösteri alanı: Proje belediyeçilik	157
Simgeler, hayaller ve fanteziler	162
Toplumsal gerçeklik ve toplumsal tahayyül	172
Beşinci Bölüm'ün düşündürdükleri	181

ALTINCI BÖLÜM

AK Camia ve Beyaz Türkler	187
Ak Camia'nın söylemine kuşku, eylemine destek	188
Kimler beyaz? Kimler Türk?	195
Altıncı Bölüm'ün düşündürdükleri	207

Son Verirken Bazı Düşünceler	211
"Yeni nesil popülizm" ve değişen devlet/toplum ilişkileri	211

PENDİK İÇİN ÖNEMLİ TARİHLER	221
--	-----

KAYNAKÇA	223
-----------------------	-----

DİZİN	233
--------------------	-----

TEŞEKKÜR

Bütün sosyal bilimcilerin cevap aradıkları soruları oluŐtururken mensup oldukları akademik çevrenin etkisinde kalması kaçınılmaz. Bu araştırmanın gerçekleştirilmesi sırasında da her biri kendi konularında uzman dostlarımla çalışmalarının ve eleŐtirilerinin çok önemli katkıları oldu. Bu araştırmanın yapılması fikrinin oluşmasında Murat Güvenç ve Murat Tülek'in yaratıcı araştırma ve haritaları önemli rol oynadı. Güvenç ve Tülek araştırma süresince de yeni çalışmalarını benimle cömertçe paylaŐtılar. Bu araştırmanın oluşum sürecindeki birikiminde çok disiplinli bir tartışma grubu olarak bir araya gelen İnŐaat Grubu toplantılarının da katkısı büyüktür. Araştırmanın hem soru oluŐturma hem de cevap arama aşamasında sürekli tartıştığımız dostlarım Selmin KaŐka ve Nihal İncioğlu'nun eleŐtirilerinin çok önemli katkısı oldu. Sanat tarihi gibi farklı bir alanda çalışmasına karşın son dönemde yaşanan değişimleri yorumlarken bana bazı konularda yeni sorular sorduran kızım AyŐe Hazar Köksal'ın katkısını da belirtmem gerekir. Araştırma sırasında derlediğim bilgi ve verilerin sağlanması bana sürekli

destek veren sevgili Sultan Atılgan ve Bilge Cengiz'in katkıları da paha biçilmez. Araştırmanın bütün aşamalarında sevgili Aras Acer sürekli olarak benim yanımda oldu. Burada herkese teşekkür ederim, ancak bu metindeki bütün hatalar ve eksiklikler ise benim sorumluluğumdadır.

Bu kitabın yayınlanmasını kesinlikle Tanıl Bora'nın akılcı ve duyarlı emeğine borçluyum. Kendisine ve kitaba emeğini veren Suat Aysu'ya, Yağmur Yıldırım Bayrakçı'ya çok teşekkür ederim.

SEMA ERDER

Ocak 2023

Başlarken

Burada sonuçlarını aktaracağımız 2020 Pendik Yeniden Araştırması, 1997 yılında yaptığımız Kentsel Gerilim Araştırması'nın sonuçlarının, yeni gelişmeler ışığında, yeniden değerlendirilmesi olarak kabul edilebilir. Bu “yeniden” araştırması, son yirmi yıldır içinde yaşadığımız yeni siyaset anlayışının kentsel gruplar üzerindeki farklı etkisini anlama amacını taşıyor. Pendik'in tekrar araştırma alanı olarak seçilmesinde, o bölgenin geçmişiyle ilgili bilgi birikimine sahip olmamız kadar, yeni araştırmaların bu ilçede gerçekleşen değişimlerin bazı özgünlüklerini fark ettirmesi de etkili oldu. Bu bağlamda özellikle Murat Güvenç ve Murat Tülek'in İstanbul'daki farklı ilçelerde yaşayan çocukların sahip oldukları kreş ve yuva imkânlarını araştırmasına ilişkin haritaların bu karardaki etkisini ifade etmemiz gerekir (Güvenç ve Tülek, 2018). Güvenç ve Tülek'in 1990-2012 döneminde bütün İstanbul için geliştirmiş olduğu bu haritalar, gerçekleşen büyük değişimi görsel olarak algılamamıza da imkân vermektedir. Bu haritaların, İstanbul'un farklı bölgelerde yarattığı dönüşümün Pendik özelindeki yansımaları

bize 1997 araştırması bulgularını yeniden gündeme getirme gereksinimi doğurdu (bkz. Harita 1).

Pendik'in nüfusunun üç yüz binlerden yedi yüz binlere yükselmesi ve bu büyük artışın AKP'ye olan desteği de sürekli kılması ilgi çekicidir. İlgi çeken bir başka nokta ise bütün bu değişime ve desteğe rağmen Pendik'in İslâmcı siyasetin simgesel mekânlarından biri olarak gündeme gelmiş olmasıdır. Pendik, AKP yönetimiyle birlikte dikkati çeken, Fatih, Sultanbeyli, Başakşehir gibi yerleşmelerden biri değildi. Pendik, dışardan bakıldığında, Formula 1 pisti, havalanı, marinası, vakıf üniversiteleri, yeni orta sınıf mahalleleri, tekno parkları ve yeni otelleriyle daha çok "beyaz Türklerin" yerleştiği bir belde olduğu izlenimi veriyordu. Bu ilk iz-

TABLO 1
İstanbul ve Pendik'te Milletvekili Seçim Sonuçlarına Göre
AKP'ye Verilen Destekteki Değişme
(oy oranları)

<i>Seçim yılı</i>	<i>Parti adı</i>	<i>İstanbul</i>	<i>Pendik</i>
1991	ANAP	27.5	22.0
1995	RP	23.9	29.0
2002	AKP	37.2	44.0
2007	AKP	45.2	51.0
2015, 7 Haziran	AKP	40.9	48.3
2015, 1 Kasım	AKP	48.7	56.9
2018	AKP	42.6	48.4

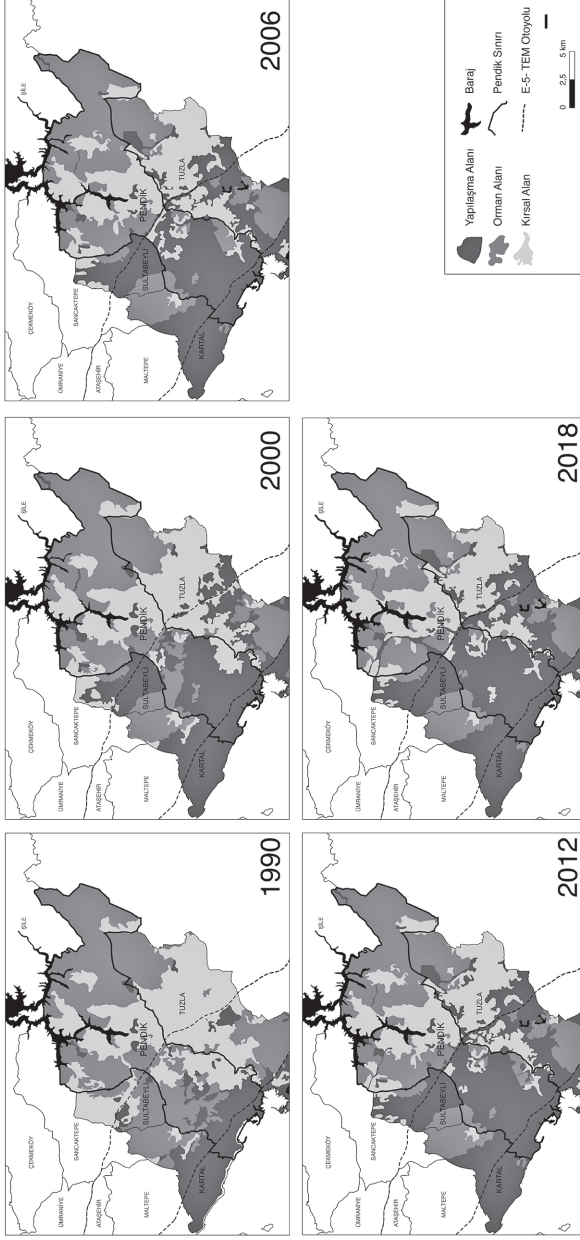
Kaynak: TUIK Seçim Sonuçları İstatistikleri.

TABLO 2
İstanbul ve Pendik Nüfusunda Değişme

<i>Yıllar</i>	<i>İstanbul</i>	<i>Pendik</i>	<i>Nüfusun Payı %</i>
1990	7.309.190	295.651	4.0
2000	10.018.735	389.657	3.9
2010	13.255.685	585.196	4.4
2015	14.657.434	681.736	4.6
2020	15.462.452	726.481	4.7

Kaynak: TUIK Nüfus İstatistikleri.

HARİTA 1
Pendik İlçesinde Yapılmış Alanların Değişimi
(1990-2012)

Kaynak: Güvenç ve Tülek veri tabanı (2018).

lenimler Pendik'in son yirmi yıldır yerelde ve ulusal düzeyde iktidar olan İslâmcı siyasetin uygulamalarının farklı yönlerini de gözlemlememize uygun bir kentsel mekân olduğu kanısını pekiştirdi ve yeniden araştırmasının yapılma isteğini destekledi. Pendik'te yapılan uygulamaların araştırılması, belki de kimi "beyaz Türklerin" AKP'nin yerel siyaset anlayışını neden destekledikleri sorusunun cevabını da verebilecekti.

Bu yeniden araştırmasının başlangıcında Pendik'in özel konumunda eski Belediye Başkanı Erol Kaya'nın etkili olduğunu ve onun kurguladığı dönüşümün Pendik'i "İstanbul'un parlayan yıldızı" haline getirdiğini fark ettik (Pendik Belediyesi, 2006). 1997 Pendik Araştırması'nın yapıldığı dönemde Erol Kaya yeni seçilmiş bir belediye başkanıydı. Önce Refah Partisi'nden seçilen Kaya, daha sonra AKP'ye katıldı ve arka arkaya üç dönem belediye başkanlığı yaptı, daha sonra üç kez de milletvekili seçilerek siyasal kariyerinde yükseldi. Kaya'nın, Pendik'teki deneyiminin onu AKP'nin sembol isimlerinden biri haline getirdiği söylenebilir. Bu yeni araştırmanın yapıldığı dönemde de Kaya, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi içinde yerel yönetimler konusunda etkili konumunu sürdürmekteydi.

Bir bakıma 2020 Pendik Yeniden Araştırması hem 1990'larda yarattığı gerilimlerin yeni yerel siyasetle nasıl dönüştüğünü hem de bu dönüşümün yarattığı yeni gerilimleri sorgulama olanağı verecekti. Kısaca hatırlatacak olursak, 1997 "Kentsel Gerilim" araştırmasını, 1995 yılında, İstanbul'da, 12 Mart günü akşam saatlerinde Alevilerin yaşadığı Gazi Mahallesi'nde, dört kahvehane ve bir pastanenin aynı anda kimliği belirsiz kişilerce bir taksiden otomatik silahlarla taranması ve 22 kişinin ölümü sonucunda gelişen olaylar gündeme getirmişti.

1997 Pendik Araştırması'nın kuramsal çerçevesini ve metodolojisini tasarlarken 1995 yılında tamamlamış olduğu-

muz Ümraniye Araştırması'nı temel almıştık (Erder, 1996). Ümraniye Araştırması'nda kente göç edenlerin iş ve konut piyasasına dahil olma biçimleri ile toplumsal tabakalaşma, sınıf değiştirme ve toplumsal devingenlik ilişkilerini anlamaya çalışmıştık.

Bu araştırma sonucunda gecekondu alanlarında yaşayanların yaşam şansları açısından üç farklı konumda olduklarını saptamıştık. Bu gruplardan en ilgi çekici olanı, etnik/dinsel ilişkiler açısından güçlü bağlara ve geniş ağlara sahip, erkek egemen, yükselen hanelere mensup olanlardı. Nitekim bu grubun daha sonra Türkiye'de hem iş piyasasında hem de siyaset alanında çok etkili olduklarını gözlemledik. İkinci gruptakiler, iş ya da konut piyasasında belirli konumlara sahip oldukları halde bu ilişki ağlarına giremeyen ve izole alt orta sınıf hanelerdi. Bu grup ise bir süre sonra "kaybedenler" grubuna dahil oldular. Üçüncü grup ise, yeni kent yoksulları diye tanımladığımız, ilişki ağlarına sahip olmayan, giremeyen ya da dışlanan ve sonuçta enformel iş ve konut piyasasının avantajlarından yararlanamayan ve giderek yoksullaşan ve bugünün "derin yoksulları" haline dönüşen hanelerdi (Erder, 1996: 292-296).

Ümraniye Araştırması'nda enformel ilişki ağlarının etkileri saptanmış olsa da bu grupların "dinsel ve etnik" aidiyetleri hakkında bilgi derlenmemişti. Dolayısıyla, 1997 Pendik Araştırması etnik ya da dinsel grupların birbirleriyle ilişkileri konusunda bilgi toplama olanağı verdi. 1997 Pendik Araştırması'nın kuramsal çerçevesini kurgularken Antropolog Anthony Leeds'in geliştirdiği "yerel ve yerel üstü" kavramsallaştırmasından yararlandık (Leeds, 1994). Bu kavramsallaştırma yereldeki grupların kendi dışındaki ve güç hiyerarşisi açısından daha güçlü olan "yerel üstü" bürokratik kurum ve kişilerin aldıkları kararları nasıl dönüştürdüklerini anlamamıza yardımcı oldu. 1997 yılındaki analizlerimizde "yerel üstü"